

EDYTA CHLEBOWSKA

Z NORWIDOWSKIEGO ARCHIWUM ZENONA PRZESMYCKIEGO (2):
OPISY RYSUNKÓW NORWIDA
Z ALBUMU KONSTANCJI GÓRSKIEJ

„Listy mogą być krótkie, a natomiast szkicuj piórem, jak było na Via Felice u nas, portrety itp. do listu. Co mamy tych études, chowamy jako najmilsze pamiątki” – upominał się o artystyczne drobiazgi przyjaciel Norwida Józef Bohdan Zaleski¹. Po latach zbiór wspomnianych szkiców kreślonych na arkuszach papieru listowego małżonki Zaleskiego Zofii wraz z rękopisami poety oraz jego późniejszymi rysunkami i akwarelami zgromadzonymi w archiwum domowym Zaleskich trafił do Biblioteki Jagiellońskiej, gdzie też znajduje się po dziś dzień. Podobną troską otaczało Norwidowskie „pamiątki” wielu znajomych oraz przyjaciół autora *Vade-mecum*, dzięki czemu zachował się zasadniczy korpus autografów, w tym niepublikowanych utworów oraz listów Norwida, a także niemała część jego dorobku plastycznego. Wiele z pieczołowicie gromadzonych rodzinnych archiwów mieszczących Norwidiana nie przetrwało jednak dziejowych zawirowań i katastrof, a pamiątki po poecie zostały bezpowrotnie zniszczone bądź też zaginęły.

Po dziś dzień nie został odnaleziony pokaźny – liczący 80 pozycji – zbiór szkiców i rysunków Norwida, należących niegdyś do Konstancji Górskiej, będący największą spośród znanych nam kolekcji artystycznych Norwidianów zgromadzonych przez osobę z najbliższego kręgu poety². Dzięki nieocenionej działalności dokumentacyjnej Zenona Przesmyckiego, której efektem jest ogromne Archiwum Norwidowskie, złożone po zakończeniu ostatniej wojny w Bibliotece Narodowej, zbiór ten nie przepadł zupełnie bez śladu. W 1914 r. edytor

¹ J.B. Z a l e s k i. *Korespondencja*. T. 2. Wyd. D. Zaleski. Lwów 1901 s. 91.

² Więcej szczęścia miały pochodzące od Górskiej rękopisy poety, w tym autografy kilkudziesięciu listów oraz cztery utwory poetyckie, znajdujące się obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej.

Pism zebranych wykonał szczegółową dokumentację składających się nań prac, stanowiącą przedmiot niniejszego opracowania.

Rejestr Przesmyckiego obejmuje szczegółowe opisy rysunków twórcy *Solo* pomieszczonych na kartach prywatnego albumu Konstancji Górskiej (69 rysunków) oraz opisy towarzyszących albumowi 11 luźnych prac, które wedle przypuszczeń Miriama mogły zostać wtórnie z tej całości wyłączone. Edytor zrezygnował z pełnej rejestracji zawartości sztambucha, ograniczając się do wyjaśnienia, iż „rzecz byłaby względnie mało interesująca [...], gdyby nie cały szereg rysunków Norwida”. Zapewne należy zaufać krytycznej ocenie artystycznych walorów albumu, skoro w tym samym archiwum Przesmycki zdecydował się na przykład zamieścić kompletny opis interesującego albumu Franciszka I. Tańskiego, zawierającego wprawdzie tylko trzy rysunki Norwida, natomiast wypełnionego pracami wielu znanych polskich artystów (np. Ignacego Gierdziewskiego, Franciszka Kostrzewskiego, Aleksandra Lessera, Aleksandra Orłowskiego oraz nauczycieli Norwida: Aleksandra Kokulara i Jana Klemensa Minasowicza)³.

W latach 40. i 50. Norwid chętnie obdarzał swych znajomych i przyjaciół drobnymi szkicami z przeznaczeniem na karty ich prywatnych albumów. Rysunki autorstwa twórcy *Solo* trafiły między innymi do sztambuchów należących do Marii z Tyzenhauzów Przeddzieckiej, Michaliny z Dziekońskich Zaleskiej, Tytusa Maleszewskiego, Marii Trębickiej, Teofila Lenartowicza, Marceliny Czartoryskiej oraz Zygmunta Krasińskiego. Tym niemniej stosunkowo rzadko liczba artystycznych norwidianów zgromadzonych w jednym zbiorze przekraczała liczbę kilku pozycji⁴. Album Konstancji Górskiej, wypełniony blisko 70 pracami Norwida, stanowi w tej grupie pozycję wyjątkową. Zasluguje więc na dokładniejsze omówienie, które poszerzy wiedzę na temat zaginionej spuścizny plastycznej Norwida oraz pozwoli uzupełnić obraz jego ikonosfery.

W zbiorze Górskiej przeważają rysunki wykonane piórem (atramentem lub tuszem). Mieszczą się w nim także trzy szkice ołówkowe, pięć akwarel (jedna

³ BN III 6330, k. 304-393.

⁴ Pokażniejsza liczba rysunków Norwida znajdowała się na kartach albumów, należących do Michaliny z Dziekońskich Zaleskiej (ponad 30 poz.), Teofila Lenartowicza (25 poz.), Marceliny Czartoryskiej i Marii Przeddzieckiej (każdy ok. 10 poz.). Sztambuchową działalność twórcy *Solo* omówiłam obszerniej w artykule „*Proszę przyjąć tak, jak jest*”. *Norwid plastyk w sztambuchu*. W: *Norwid – artysta. W 125. rocznicę śmierci poety*. Pod red. K. Trybusia, W. Ratajczaka, Z. Dambek. Poznań 2008 s. 197-207. W tekście przedstawiłam również pokrótce charakterystykę znacniejszych kolekcji plastycznych norwidianów zgromadzonych przez znajomych poety na kartach należących do nich albumów.

w albumie i cztery luźne) oraz dwie akwaforty (w tym jedna luźna). Niemal wszystkie prace mają formę wklejek rozmieszczonych nieregularnie, pojedynczo bądź po kilka pozycji na albumowych kartach. Wyjątek stanowią szkice wykonane bezpośrednio na kilku końcowych kartach zbioru (k. 101, 102, 104 i 105). Jedną z tych prac – zbiór karykaturalnych typów, zatytułowany *Dudki* – opatrzył Norwid datą 1852, która pojawia się też w dwu obcych adnotacjach do rysunków na k. 104. Towarzyszące sygnaturom Norwida daty widnieją również na wielu albumowych wklejkach oraz pracach spoza albumu, w zdecydowanej większości pochodzących z lat 1850-1854. Jedna z nich powstała w roku 1864, a co do kolejnych dwóch dat (1874, 1881) Przesmycki sygnalizuje odczytanie niepewne. Jak pamiętamy, od 1852 r. Konstancja Górską, którą wedle przypuszczeń biografów Norwid mógł znać jeszcze z czasów warszawskich⁵, należała do kręgu jego najbliższych znajomych. Poeta bywał częstym gościem jej paryskiego salonu przy rue d'Aumale, a przez szereg lat utrzymywali ze sobą kontakt korespondencyjny. Jak można się zorientować, większość rysunków zebranych przez Górską pochodzi z początkowego okresu ich zażyłości. Niektóre powstawały zapewne ad hoc, w trakcie salonowych spotkań (jak te naszkicowane bezpośrednio na albumowych kartach), inne – zostały przez Norwida wykonane wcześniej i ofiarowane bądź to osobiście, bądź przesłane w korespondencji. Dla przykładu: do jednego z listów adresowanych do Górskiej twórca *Echa ruin* dołączył dwa szkice: *Piast Kołodziej* oraz *Rusalki*⁶, do innego kompozycję *Samarytańczyk i faryzeusz*⁷. Jeśli chodzi o akwarelę opatrzoną podpisem „SEAMAN amerykański” i datą 1854, wiadomo jedynie, że powstała w czasie podróży poety za ocean. Nieznane są natomiast okoliczności, w jakich trafiła ona do Górskiej.

W zakresie podejmowanej tematyki zbiór Konstancji Górskiej charakteryzował się sporą różnorodnością, a składające się nań prace wpisywały się w kilka ważniejszych nurtów Norwidowskiej ikonografii. Podobizny św. Marii Magdaleny, św. Jana Chrzciciela, osób pogrążonych w modlitwie oraz ewangeliczna kompozycja *Samarytańczyk i faryzeusz* reprezentują tematykę religijną. Spośród motywów legendarno-literackich należy wymienić szkice Piasta Kołodzieja, Krakusa walczącego ze smokiem oraz Małgorzaty z *Fausta*. Wśród albumowych wklejek znajdowało się kilka prac o tematyce fantastyczno-symbolicznej (*Widmo*, *Scena na cmentarzu*, *Mniszka ze skrzydłami u ramion*, *Rusalki*,

⁵ Por. PWsz X, 372.

⁶ Chodzi o list z 18 lutego 1852 (PWsz VIII, 162).

⁷ List z [ok. 26 marca 1852] (PWsz VIII, 165-166).

Lampa zaczarowana), poza tym szkice satyryczne (*Żaby gotowała, Dudki, Typy miejskie, Karykatura bezzębnej elegancji, Czarownica leżąca na miotle*) i sceny rodzajowe (*Na cmentarzu, Ranny Ukraińiec, Rybak, Starzec siedzący u stóp grobowca*). Szczególnie liczną grupę stanowiły portrety, m.in. Adama Mickiewicza, księcia Adama Jerzego Czartoryskiego, Marii Kalergis, Zygmunta Krasińskiego, Henryka Kamieńskiego, Józefa Bohdana Zaleskiego, właścicielki albumu, oraz dwa autoportrety. Lista osób uwiecznionych na kartach albumu Górskiej, byłaby z całą pewnością znacznie dłuższa, gdyby nie to, że wiele postaci utrwalonych w drobnych szkicach Norwida nie zostało dotychczas zidentyfikowanych. Można jedynie przypuszczać, że znajdują się wśród nich goście salonu Górskiej. Część tego grona twórcy *Solo* przedstawił w zbiorze luźnych rysunków na k. 101 albumu, o czym świadczą podpisy obcej ręki, identyfikujące kilka z tych postaci, umieszczone pomiędzy szkicami.

Wszystkie Norwidiana zgromadzone przez Konstancję Górską, w tym interesujący nas album oraz luźne prace plastyczne, po śmierci właścicielki (1894?)⁸ przeszły na własność jej siostrzenicy Ludwiki (I-o v. Bromirskiej, II-o v. Karnkowskiej), a następnie syna Ludwiki, Stanisława. Do wybuchu II wojny światowej zbiór znajdował się w majątku Karnkowskich w Łazach pod Sochaczewem. Dalsze jego losy pozostają nieznanne.

*

Podstawą publikowanego poniżej katalogowego opisu plastycznych prac Norwida, będących niegdyś własnością Konstancji Górskiej, jest rękopis Zenona Przesmyckiego, zachowany w tzw. archiwum Norwidowskim Miriama w Bibliotece Narodowej w Warszawie w zbiorze *Materiały do twórczości malarskiej i rysowniczej Cypriana Norwida* (BN III 6330). Tekst znajduje się w kajecie zszytym ręcznie z różnego rodzaju kartek cienkiego papieru kancelaryjnego (w kratkę, gładkiego, z pionową liniaturą), bez oprawy. Mieści się na 22 kartkach pofoliowanych ołówkiem w prawym górnym rogu (k. 117-138), zapisanych obustronnie czarnym atramentem. Przesmycki uzupełnił rejestr 49 niewielkimi fotografiami wybranych rysunków, które wklejał w sąsiedztwie ich opisu. Większość fotografii jest obecnie w bardzo złym stanie.

Karty 117-134 wypełnia rejestr 69 prac Norwida, które znajdują się w albumie Konstancji Górskiej, a k. 136-138 – spis 12 luźnych prac (3 akwarele,

⁸ Datę śmierci Górskiej podaje za Gomulickim (PWsz X, 372).

7 rysunków, 1 wycinek akwaforty oraz 1 akwarela obcego autorstwa), które wedle sugestii Przesmyckiego mogły zostać wyłączone z tego zbioru. Skrótowy spis rysunków pomieszczonych w albumie, opracowany na podstawie rękopisu Przesmyckiego, został opublikowany w I tomie *Kalendarza życia i twórczości Cypriana Norwida*⁹.

Opracowując tekst do druku, starano się zachować jak największą zgodność z autografem. Pozostawiono w znacznym stopniu niekonsekwencje w zapisach, w nielicznych przypadkach poprawiając pisownię i interpunkcję. Przesmycki z reguły podkreślał cytowane sygnatury Norwida oraz napisy; tu w miejsce podkreśleń zastosowano zwyczajowy cudzysłów. Pojawia się on również w przypadkach tych odautorskich podpisów, które nie zostały przez Miriama w żaden sposób wyróżnione. Przeważnie rozwiązywano indywidualne skróty, pozostawiono zaś w oryginalnej pisowni te, które są dla dzisiejszego czytelnika zrozumiałe, np. wys., szer., rys., atr. Wszystkie uwagi w tekście głównym ujęte w nawias kwadratowy pochodzą od edytora, a w nawias zwykły – od Przesmyckiego. Lokalizacje fotografii prac Norwida wklejonych na karty dokumentu zostały podane w formie stosownej uwagi umieszczonej w odpowiednim miejscu głównego tekstu (w nawiasie kwadratowym). Przypisy, które odnoszą się do tekstu Miriama (znajdujące się u dołu strony), pochodzą od edytora.

⁹ Z. Trojanowicz, Z. Dambek przy współudziale J. Czarnomorskiej, *Kalendarz życia i twórczości Cypriana Norwida*. T. I: 1821-1860. Poznań 2007 s. 476-479.

1. C. Norwid, *Zygmunt Krasiński*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k.25.

2. C. Norwid, *Rycerz*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 39.

3. C. Norwid, *Typy miejskie*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 39.

4. C. Norwid, *Portret Marii Trębickiej*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 45.

5. C. Norwid, *Portret mężczyzny z kindżalem*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 57.

6. C. Norwid, *Autoportret z cylindrem*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 61.

7. C. Norwid, *Autoportret
ze skrzyżowanymi rękami*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 73.

8. C. Norwid, *Starzec w futrzanej czapie*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 89.

9. C. Norwid, *Karykatura bezzębnej elegancji*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 98.

10. C. Norwid, *Dudki*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 102.

11. C. Norwid, *Koniec albumu*
- *portret Konstancji Górskiej*,
rys. z Albumu Konstancji Górskiej, k. 105.

12. C. Norwid, *Czarownica lecąca na miotle*,
rys. należący niegdyś do Konstancji Górskiej.

13. C. Norwid, *Mniszka – anioł*,
rys. należący niegdyś do Konstancji Górskiej.

14. C. Norwid, *Lampa zaczarowana*,
rys. należący niegdyś do Konstancji Górskiej.

ZENON PRZESMYCKI (MIRIAM)

Spis rysunków Cypriana Norwida w albumie panny Konstancji Górskiej, będących obecnie własnością pani Karnkowskiej w Łazach (przez Teresin) Skatalogowane w sierpniu 1914 r.

Album wielkości: (z oprawą – wys. 23,1 x szer. 30 cm, bez oprawy [wielkość kart samych] – 22,9 x 29,1), oprawny grubo w ciemną, prawie czarną skórę, z wyciskami na froncie, tyle i grzbiecie – czarnymi, na wewnętrznych brzeżkach i na grubości okładki złotymi, z cyfrą na froncie gotycką: „K. G.”, zawiera 107 bądź żółtawych kart albumowych wypełnionych naklejkami (rysunków, fotografii, sztychów etc.), bądź całokartonowych wklejek różnych widoków z podróży (w litografiach, chromolitografiach, fotografiach etc.). Nieco również portretów – z dedykacjami i bez. Na obu wnętrzach okładek – również naklejki.

Rzecz byłaby względnie mało interesująca (widoki podrózne są często nader ordynarne), gdyby nie cały szereg rysunków Norwida na kartach: 25 (dwa), 26 (dwa), 27 (dwa), 29 (dwa), 31, 33, 35, 37, 39 (dwa), 42, 45, 48, 52, 55 (dwa), 57 (trzy), 59 (trzy), 61 (trzy), 64 (trzy), 67 (dwa), 68 (verso), 71 (trzy), 73 (dwa), 75 (trzy), 77 (trzy), 80 (trzy), 87 (trzy), 88, 89 (dwa), 90 (dwa), 92 (trzy), 94 (trzy), 95 (trzy), 97 (akwaforta), 98 (verso), 99 (recto), 101 (cała strona albumowa szkiców), 102 (cała strona głów „Dudków”), 104 (na całej stronie Klaczko i jego przygoda), 105 („Koniec albumu”).

Zdaje się, że było tu ich jeszcze więcej – ale u p. Karnkowskiej powymowano niektóre (patrz spis tych osobnych rysunków).

1.

[dwie fotografie poniższych szkiców a) i b)]

Na 25-ej karcie albumu naklejka z grubego rysunkowego białego papieru wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej – dwa rysunki piórkiem (zardzewiałym atr.):

a) od lewej strony – kobieta w ekstazie pokutniczo-modlitewnej klęczy (w $\frac{3}{4}$ ku lewej stronie) koło krzyża wspartego o czaszkę (Maria Magdalena). Jakieś wibracje rysunkowe wniebowstępnym jakimś dokoła obejmują ją kręgiem. U dołu podpis: „NORWID”. Wys. rysunku 12 x szer. 11,5 cm;

b) od prawej strony – w profilu ku prawej – pielgrzym klęczący, z porzuconym obok kosturem i splecionymi w górze ekstatycznie rękami, spoglądający z zachwytem ze wzgórza, na które się wdarł, na rozestany szeroko, upragniony [przez] ludzi [?] z dawna krajobraz. Delikatny rysunek piórkiem (tuszem). U dołu podpis: „Norwid 1852”.

2.

[fotografia poniższego szkicu a)]

Na 26-ej karcie albumu (recto) naklejka z białego, grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej dwa rysunki piórem – atramentem (nieco zblakłym):

a) od lewej strony – krajobraz – droga wśród pól – w dali krzyż i chylące się na wietrze topole – pod niebem o energicznych chmurach. Wielkość wys. 9,5 x szer. 11 cm;

b) od prawej – brodaty starzec, w długiej szacie, siedzący i grający na wielkiej, harfowej lirze. Wys. 10 x szer. 9,5 cm.

Pomiędzy obu rysunkami u dołu – podpis od dołu ku górze: „NORWID”.

3. Na 27-ej karcie naklejka z białego, grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej dwa rysunki:

a) od lewej strony – głowa kobieca w wieńcu różanym na spokojnych puklach włosów – profil ku lewej – rysunek piórem, atramentem nieco zblakłym, wys. 10 x szer. 10,4 cm. Z prawej strony u dołu, tuż koło szyi, podpis: „Norwid”, z lewej – napis: „CECILIA METELLA”.

b) od prawej – profil ku prawej po kolana – brodaty reitre¹⁰ w hełmie i z mieczem przy boku, wsparty obu rękoma na sękatym kijku. U góry, na wysokości hełmu, napis: „Wiek XIV”. U kolan z prawej strony – podpis: „Norwid Cypryan / 1851 [czy 1853?]”. Rysunek piórkiem – tuszem – wys. 11,5 x szer. 6 cm.

4. Na 29-ej karcie naklejka z białego grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej dwa rysunki piórem, atramentem (zardzewiałym):

[dwie fotografie poniższych rysunków a) i b)]

a) od lewej – chłop w sukmanie i wysokiej czapce obłożonej barankiem, trzymający lewą rękę w kieszeni czy też trzymający się nią za siedzenie, profil całej postaci ku lewej. Z prawej u dołu, pod prawą stopą, podpis: „norwid”;

b) od prawej – portret po pierś, prawie en face, wygolonego mężczyzny o bujnych kędzierzawych włosach, w płaszczu czy opończy fałdzistej. Z prawej, nad ramieniem lewym, podpis: „Norwid”.

5. Na karcie 31-ej naklejka z białego grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,2 cm. Z zaokrąglonymi wszystkimi 4-ma rogami. Na niej: rozległy,

¹⁰ *Reitre* (fr.) – rajtar.

pustynny krajobraz z widniejącymi w oddali i zajmującymi pierwszy plan ruinami; od lewa, koło skruszonej w połowie kolumny, siedzi w znużeniu wędrowiec w kapeluszu o szerokich skrzydłach z leżącym u boku kosturem, zwrócony w $\frac{3}{4}$ ku lewej. Z prawej strony, ku środkowi, na samym rysunku, podpis: „Norwid / 1851”.

6. Na karcie 33-ej naklejka z białego grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21, 2 cm. Z przyciętymi ukośnie 4-ma rogami. Naklejona poprzecznie, od grzbietu albumu do brzegu przeciwnego. Na niej:

a) u góry –

od lewej – w $\frac{3}{4}$ ku prawej – popiersie wygolonego mężczyzny w kapeluszu z odwiniętym rondem, z gołą szyją. Rys. piórkiem, tuszem wys. 7 x szer. 6; pod nim z prawej cyfra i data: „CN [monogram wiązany] / 1852”;

od prawej – en face ku widzowi idący chłopiec wiejski, przytrzymujący prawą ręką sukmankę, lewą wspierający się na kij, rys. piórkiem, tuszem, wys. 10 x szer. 6,5 cm;

b) w pośrodku wysokości –

od lewej – głowa po szyję starszego mężczyzny z ostrzyżonym na szczotkę zarostem i spływającymi z tyłu do szyi włosami, w profilu ku lewej, rys. piórkiem, tuszem, wys. 5,3 x szer. 5,5 cm;

od prawej – szkice piórkiem, tuszem – dwie głowy: brodatego starca (3 x 3,6) i młodszego mężczyzny ze spiczastą brodą (4 x 2), obie w profilu ku lewej, oraz niewyraźna cała postać idąca en face ku widzowi (3,8 x 3,2);

c) u dołu – siedzący rycerz w hełmie, z prawą ręką na głowicy leżącego przy nim miecza, w profilu ku prawej, szkic piórkiem, tuszem wys. 7 x szer. 11,8 cm.

7. Na karcie 35-ej – od lewej strony fotografia pomnika Chopinowskiego na Père Lachaise, od prawej naklejka (od dołu ku górze) z grubego białego papieru rysunkowego wys. 7,6 x szer. 13 cm. Na niej rysunek piórem, tuszem – wsparty na prawej ręce, prawym kolanie i lewej odstawionej w bok nodze, przegięty w tył ku lewej stronie, ranny Ukraińiec – w dali zarysy pierchającego konia. Bez podpisu i daty.

[fotografia powyższego rysunku]

8. Na karcie 37-ej naklejka z białego grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm, ze ściętymi dwoma górnymi rogami. Na niej: [fotografia rysunku] szereg głów, popiersi i półpostaci charakterystycznie polskich typów.

U góry z prawa napis: „CARA PATRIA / 1852 / C. K. Norwid”. U dołu z prawa leżąca szabla i konfederatka. Na pole 1-ej figury z lewa ołówkiem obcą ręką: „Kuczyński(?)”¹¹, pod ramieniem 2-ej figury z lewa od dołu: „W. Jabłonowski”¹².

9. Na karcie 39-ej naklejka z białego, grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej:

[dwie fotografie poniższych szkiców a) i b)]

a) od lewej – rycerz w zbroi na koniu – w profilu ku prawej, w całej postaci – rys. piórem, atramentem, wys. 13 x szer. 11 cm. Bez podpisu;

b) od prawej – dwa gamoniowate typy alfonsów miejskich, w czapkach i *Vatermörderach*¹³, prawie całe postacie (poniżej kolan), rysunek piórem, atramentem, w prawym dolnym rogu podpis: „Cnorwid / rysował”.

10. Na karcie 42-ej naklejka z białego, grubego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej:

od lewej strony – na rozległej równi, wśród połamanych i pozwałanych kolumn, postać łysogo Rzymianina o surowej twarzy, w todze, z lewą ręką wskazującą te ruiny, cała postać w profilu ku prawej, rys. piórkiem, tuszem wys. 13 x szer. 15,2 cm., w prawym dolnym rogu podpis: „Norwid”.

Od prawej –

u góry – postać w todze, siedząca (*en face*) na rzymskim łożu, na tle ściany kolumnowej, z głową wspartą na lewej ręce, rys. piórkiem, tuszem wys. 8,5 x szer. 6,2 cm. W dolnym prawym rogu podpis: „Norwid”;

u dołu – naga (z przewiązką) postać w aureoli nad głową, leżąca na łożu (głowa od lewej str., nogi ku prawej) – i druga, klęcząca przed łożem z prawej strony postać kobieca z ekstatycznie skrzyżowanymi na piersiach rękoma, rys. piórkiem tuszem wys. 3 x szer. 6 cm. – Bez podpisu.

¹¹ Kuczyński – nie udało się ustalić bliższych danych biograficznych.

¹² Być może chodzi o Władysława Franciszka Jabłonowskiego (1769-1802), zw. Murzynkiem – generała brygady Legionów Polskich, wymienionego w I księdze *Pana Tadeusza*. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy jest to faktyczny portret Jabłonowskiego, oparty na jakimś źródle ikonograficznym, czy raczej luźne skojarzenie nieznanego autora adnotacji.

¹³ *Vatermörder* (niem.) – wysoki sztywny kołnierz dopinany do męskiej koszuli.

11. Na karcie 45-ej naklejka z grubego, białego papieru rysunkowego wys. 13 x szer. 21,3 cm – na niej dwa rysunki piórkiem (tuszem czy zerdzewiałym nieco atramentem):

[dwie fotografie poniższych rysunków a) i b)]

a) od lewej strony – młoda, strojna panna, siedząca (cała postać w profilu ku prawej) przy eleganckim rzeźbionym biureczku ze stojącym na [nim] biustem Sokratesa i coś na nim pisząca gęsim piórem. Wys. rysunku 10 x szer. 9,4 cm. Z prawa u dołu, na koszyku do papierów stojącym pod biurkiem, podpis: „Norwid” – i coś jakby niewyraźny rok.

b) Od prawej – rybak na łodzi (cała postać w profilu ku prawej) odbijający od brzegu na sfalowane wody, wśród których ku prawej widne jakieś zarośla czy las – niebo z pełnią księżyca, przecięte równoległymi chmur pasami. Wys. rysunku 11 x szer. 11,8 cm. U dołu – pośrodku – podpis: „Norwid”.

12. Na karcie 48-ej naklejka z grubego rysunkowego, mocno żółkłego papieru wys. 13 x szer. 21,3 cm. Na niej dwa rysunki piórkiem tuszem:

a) od lewej – młoda kobieta, idąca (cała postać w $\frac{3}{4}$ ku prawej) i unosząca obu rękoma draperię opadającego jej z ramion płaszcz. Rys. wys. 11 x szer. 7,5. Z prawa – przy stopie – podpis: „norwid”;

b) od prawej – na urwisku skalnym, leżący młody wędrowiec na wznak z oczyma utkwionymi w niebo, gdzie ulatuje ptactwo. Cała postać w profilu ku prawej. Wys. rysunku 12 x 11 cm. Z lewa u dołu podpis: „NORWID”.

[fotografia powyższego szkicu b)]

13. Na karcie 52-ej naklejka ze średnio grubego rysunkowego mocno żółkłego papieru wys. 13 x szer. 21,2 cm. Na niej – od lewa, profilem do prawej, siedzi skrzydlaty smok wpatrzony przerażająco w stojącego naprzeciw Krakusa. Ten – od prawej – cała postać w profilu ku lewej – w hełmie i pasie szerokim, zresztą w lekkiej po pól od i przedramion odzieży, z lewą ręką wspartą w bok z szerokim, krzywym szablстым mieczem w wyciągniętej prawej ręce, mierzy się wzrokiem z potworą. Rysunek piórkiem tuszem. Z prawa w górnym rogu napis: „KRAKUS I SMOK”. Na klindze miecza podpis: „NORWID 1852 inv.”.

[fotografia powyższego rysunku]

14. Na karcie 55-ej – dwie naklejki poprzeczne (od dołu ku górze) z białego grubego rys. papieru ze szkicami piórkiem tuszem:

a) od lewej – naklejka wys. 8,8 x szer. 12,7 cm – szkic sceny jakiejś starożytnej czy średniowiecznej, pośrodku siedzi zwrócony w lewo starzec brodaty,

sluchając opowieści stojącego przed nim z lewej strony młodego żołnierza; za starcem, od prawej strony, siedzi drugi młody żołnierz, wzuwając obuwie czy myjąc nogi; w prawym dolnym rogu podpis: „NORWID/ 1852”;

b) od prawej – naklejka wys. 9,2 x szer. 12,5 cm – od lewej strony skała ze wspartym o nią głazem grobowcowym – oparty plecami o skałę siedzi brodaty (profil ku prawej) starzec z rękoma złożonymi na kolanach; w pośrodku pod tą postacią podpis: „NORWID 1852”.

15. Na karcie 57-ej – trzy naklejki (od lewej ku prawej) z białego papieru z rysunkami piórkiem atramentem:

a) od lewej – naklejka wys. 13 x szer. 5,7 cm – popiersie mężczyzny z brodą i wąsami w futrzanej opończy z przylegającym kapturem na głowie (profil ku lewej) – z lewego boku od góry napis: „Z legionów / Caesara / nad Renem”. Bez podpisu;

b) pośrodku – naklejka wys. 12,5 x szer. 5,5 cm – popiersie mężczyzny o krogulczym nosie, zgolonych wąsach i spiczastej brodzie, w pancerzu na piersiach i ramionach, a w kapeluszu z długim piórem na głowie (w $\frac{3}{4}$ ku lewej) – w lewym górnym rogu napis: „Z wojny 30-letniej”. Podpisu nie ma;

c) od prawej – naklejka wys. 10,8 x szer. 5,7 cm – po pas – mężczyzna łysy, z falistymi puklami nad karkiem, z wąsami i hiszpanką, w tużurku, siedzi za stołem, z ręką wspartą na leżącym na stole rodzaju kindżała (profil ku lewej) [na marginesie dopisek: podobny do Napoleona III] – na rysunku żadnych napisów i podpisów – natomiast pod naklejką na karcie albumowej obcą ręką fioletowym atramentem: „Pan Xawery będzie taki w R. 1878 / fait par / Norwid / en 1851.” Jest to więc portrecik X. Branickiego.

[fotografia powyższego rysunku]

16. Na karcie 59-ej – trzy naklejki z białego papieru z rysunkami piórkiem, tuszem:

a) od lewej – młoda dziewczyna o stroskanej twarzy – brzemienna i lewą ręką osłaniająca tę brzemiennność fałdami sukni, z książką do nabożeństwa w prawej ręce, z oczyma sztywno zapatrzonymi przed siebie – profil ku lewej stronie prawie całej postaci – za kolana – w prawym górnym rogu napis: „z Fausta / Małgorzata”. – Naklejka wys. 13 x szer. 5,5 cm. – ze ściętymi ukośnie wszystkimi 4-ma rogami;

b) pośrodku – naklejka ze ściętymi 4-ma rogami, wys. 12,5 x szer. 5,5 cm – starucha o zakrzywionym nosie, w wielkim czepcu na głowie i fałdzistej sukni siedzi (profil całej postaci ku prawej) z rękoma wyciągniętymi nad

gotującym się garnkiem – w prawym dolnym rogu, ukośnie napis: „żaby gotowała”; pośrodku, pod samą figurą podpis: „1851/ Norwid”.

c) od prawej – naklejka ze ściętymi 4-ma rogami wys. 13 x szer. 5,5 cm – młoda dziewczeczka w sukience z fałdzistą tuniką, z włosami spadającymi na szyję i z wianuszkiem na nich (profil prawie całej postaci ku prawej str.), trzymająca w wyciągniętej prawej ręce kilka kwiatków – koło niej rosną kwiatki – w prawym górnym rogu napis: „moja córka”. Podpisu nie ma.
[fotografia pierwszego z powyższych szkiców: a)]

17. Na karcie 61-ej – trzy naklejki z białego papieru ze ściętymi ukośnie 4-ma rogami – z rysunkami piórkiem tuszem:

a) od lewej – naklejka wys. 12 x szer. 5,5 cm – szkicowy autoportret Norwida siedzącego (po kolana) w profilu ku lewej – bez podpisu;

b) pośrodku – naklejka wys. 12,5 x szer. 5,5 cm – stary mężczyzna o bujnych włosach i zaroście w kapeluszu z odwiniętymi skrzydłami i z dwoma wiewającymi piórami, w rodzaju czamary przepasanej szerokim pasem, na którym zawieszona karabela – $\frac{3}{4}$ ku lewej – prawie po kolana – bez podpisu.

c) od prawej – naklejka wys. 11,6 x szer. 5,3 cm – wyprężony hypersłużbista jakiś urzędnik czy wojskowy czy szwajcar, we fraku ze stojącym kołnierzem i ze szpadą u boku – u góry napis: [w] „dzień Nowego Roku”. Podpisu nie ma.

[trzy fotografie powyższych rys.]

18. Na karcie 64-ej – trzy białe naklejki o ściętych ukośnie 4-ch rogach z rysunkami piórkiem tuszem:

a) od lewej – naklejka wys. 10 x szer. 4 cm, postać prawie cała starszego mężczyzny o kędzierzawych włosach i zaroście w fałdzistej szacie z założonymi na piersiach rękoma – $\frac{3}{4}$ ku prawej stronie – u dołu po prawej podpis: „NORWID”;

b) pośrodku – naklejka wys. 9,2 x szer. 5,3 cm – dziecko klęczące ze wzniesionymi rączkami jakby w modlitwie – cała postać – profil ku lewej – z prawej strony niżej środka podpis: „Norwid / 18..[data nieczytelna]”;

c) od prawej – naklejka wys. 9,8 x szer. 5,2 cm – kobieta z długimi lokami, w aureoli świętych, w długiej fałdzistej szacie – cała postać – profil ku lewej – w prawym dolnym rogu podpis: „Norwid / 18..[data nieczytelna].
[fotografia powyższego rysunku: c)]

19. Na karcie 67-ej – trzy białe naklejki o ściętych ukośnie wszystkich 4-ch rogach:

a) od lewej – popiersie młodego mężczyzny w napoleońskim mundurze na tle piramidy – w profilu ku lewej stronie – u dołu, pośrodku napis: „w Egipcie”; po prawej, pod lewym ramieniem podpis: „Norwid”. Naklejka wys. 9,5 x szer. 5,5 cm. Rysunek piórem atramentem (zardzewiałym).

b) naklejka wys. 9 x szer. 5,8 cm – rysunek miniaturowo delikatny ołówkiem – popiersie (w profilu ku lewej) młodej kobiety w kapturku na głowie, z naczesanymi gładko na skronie i uszy włosami – w prawym dolnym rogu ołówkiem obcą ręką: „Pani! / roku 1851 dnia 27 / Grudnia”; – na karcie albumowej poniżej prawego dolnego rogu naklejki – obcą ręką: „K. Gorska [ołówkiem] w r[?] 1851”. Podpisu nie ma. [Na marginesie dopisek Przesmyckiego:] Czy Norwida?

c) Naklejka wys. 8,2 x szer. 5,4 cm – rys. piórkiem tuszem – muezzin czy kaznodzieja muzułmański – popiersie krótko- okrągło-, brodatego starca w zawoju na głowie i fałdzistym kaftanie – profil ku lewej – wsparty obu rękoma na niewidzialnej balustradzie i przemawiający coś – w głębi kolumna mauretańska – koło niej z prawej strony podpis: „Norwid”.
[fotografia-popiersie kobiety]

20. Na karcie 68-ej recto litografia *Vue générale d'Alger*¹⁴, verso naklejka z grubego białego rys. papieru z zaokrąglonymi wszystkimi 4-ma rogami wys. 13,6 x szer. 10,8 cm. Na niej – starzec brodaty w fałdzistej szacie siedzi na przyzbie chałupy (w całej postaci, w $\frac{3}{4}$ ku prawej) z lewą ręką wspartą na kole z piastą – przy nim leży siekiera. W prawym dolnym rogu podpis: „Norwid 1852”. Według listu do p. K. Górskiej z ... jest to „Piaś”¹⁵.
[fotografia powyższego rysunku]

21. Na karcie 71-ej cztery naklejki w dwóch rzędach, każdy [bokiem] od dolnego brzegu albumu ku górnemu: [tu schemat]

a) u góry (koło grzbietu albumu):

1) z lewej – biała naklejka wys. 11 x szer. 7 cm. Z nieregularnie pościętanymi i powycinanymi rogami – na niej karminem [szkic wycinka]

¹⁴ *Vue générale d'Alger* (fr.) – widok ogólny na Algier. Jest to zapewne grafika reprodukcyjna obcego autorstwa.

¹⁵ Chodzi o list Norwida do Konstancji Górskiej z 18 lutego [1852 r.] do którego poeta dołączył dwie swoje prace, w tym wspomniany szkic (zob. PWsz VIII, 162).

(ciemno-różowo [sic!] lawowane) pędzelkiem – brodaty mężczyzna w starszym wieku w zapiętym na przodzie szlafroku, z odsłoniętą gołą szyją, wsparty lewym łokciem i ręką na jakimś stole, z prawą opuszczoną wzdłuż ciała, stoi w $\frac{3}{4}$ ku lewej, pod opartą ręką podpis: „Norwid (i coś dalej nieczytelnego)” tąż farbą pędzelkiem;

2) z prawej – niebieskim atramentem piórem – główka długowłosego młodego chłopca (czy dziewczęcia) w wieńcu z róż na głowie – profil ku lewej – bez podpisu. Biała naklejka ze ściętymi 4-ma rogami wys. 12 x szer. 7,8 [cm];

b) u dołu (od przeciwległego grzbietowi brzegu albumu):

3) z lewej – popiersie (w profilu ku lewej) łysego mężczyzny z jeżowatą resztą włosów i wąsami, z niskim czołem, kartoflowatym nosem i wielkim podbródkiem, w tużurku i wysokim kołnierzyku, z jakimś medalem na szyi – rysunek ołówkiem (czy Norwida?) – bez podpisu – biała naklejka ze ściętymi 4-ma rogami, wys. 9,3 x szer. 5,8 cm;

4) żółtka biała naklejka ze ściętymi 4-ma rogami wys. 7,7 x szer. 5,3 cm – na niej piórkiem atramentem (mocno zardzewiałym) głowa wygolonego starca w profilu ku lewej – pod szyją napis: „Goethe” – z lewego brzegu u dołu – późniejszy podpis czarniejszym atramentem: „Norwid 18.”. [fotografia powyższego rysunku]

22. Na karcie 73-ej - trzy naklejki:

a) od lewej – naklejka biała z 4-ma ściętymi ukośnie rogami wys. 10 x szer. 4,3 cm – na niej:

u góry – popiersie brodatego starca w profilu ku lewej – koło lewego ramienia na piersi podpis: „Norwid” – z lewego boku u dołu obcą ręką ołówkiem: „60”; u dołu – dziecko siedzące w $\frac{3}{4}$ ku lewej – z lewej strony nad jego prawą rączką podpis: „NORWID”, a przed nim obcą ręką ołówkiem: „4 lat”. Pod naklejką z prawego boku u dołu obcą ręką fioletowym atramentem: „Norwid Enfant¹⁶”;

b) pośrodku – bardzo skończona akwarela – żebrak wędrowny – jak świadczy podpis pod naklejką (wys. 10,3 x szer. 6,5 cm.) fiolet. atramentem: „Przez Siarczyńskiego”¹⁷. Niżej tymże charakterem wiersz:

„Oba z żebrakiem mamy jedne chęci
On żebrze chleba, ja twojej pamięci.”

¹⁶ *Enfant* (fr.) – dziecko.

¹⁷ Siarczyński – nie udało się ustalić bliższych danych biograficznych.

c) od prawej – biała naklejka z 4-ma ściętymi ukośnie rogami wys. 9,1 x szer. 4,3 cm – na niej autoportrecik Norwida piórem atramentem – poeta siedzi, widoczny po pas en face, z głową zwróconą w $\frac{3}{4}$ ku lewej i z rękoma na krzyż założonymi na kolanach – w lewym dolnym rogu podpis: „Norwid / ipse ipsum”, w prawym dolnym rogu obcą zda się ręką, ołówkiem: „28 Nov.”. Pod prawym dolnym rogiem naklejki obcą ręką fioletowym atr.: „Jemu [?]”.
[fotografie dwóch powyższych rysunków: a) i c)]

23. Na karcie 75-ej – trzy białe naklejki ze ściętymi ukośnie 4-ma rogami:

a) od lewej – wys. 4,6 x szer. 3,9 cm – głowa starszego mężczyzny w okularach ze zwisłymi wąsami i spiczastą brodą – piórem, tuszem – profil ku lewej; pod naklejką obcą ręką, fioletowym atramentem: „H. Kamiński / p[rzez] N[orwida]”¹⁸;

b) pośrodku – wys. 8 x szer. 5,5 cm – popiersie młodej kobiety (w $\frac{3}{4}$ ku prawej) z włosami w puklach na uszach, przepasanymi nad czołem rodzajem wąskiej obręczy – diademu na szyi – od lewej strony – podpis: „Norwid / 1851.”. Piórem, tuszem, cieniowane.

c) od prawej – wys. 8 x szer. 6,3 cm – portrecik popiersie wygolonego starca w wysokim kołnierzyku i szerokim krawacie – profil ku lewej – piórkiem delikatnie tuszem – pod naklejką obcą ręką fioletowym atr.: „X. Adam Czartoryski/ p[rzez] C. N.”;
[trzy fotografie powyższych rys.]

24. Na karcie 77-ej – trzy białe naklejki ze ściętymi ukośnie 4-ma rogami:

a) od lewej – wys. 6 x szer. 5,8 cm – głowa nieco łysawego mężczyzny z przystrzyżoną okrągłą brodą – w okularach – profil ku lewej – piórem, atramentem; pod naklejką obcą ręką fioletowym atramentem: „Bogdan Zalewski”¹⁹;

b) pośrodku – wys. 5 x szer. 4,4 cm – głowa ukraińskiego typu, średniego wieku, z obwisłymi wąsami, w dużej czapicy – profil ku lewej – bez podpisu – piórkiem tuszem;

c) od prawej – wys. 6 x szer. 6 cm – dwie głowy w profilach ku lewej obok siebie – od lewa w głębi wąsaty typ szlachecki o orlim nosie z podpisem u dołu: „WCZORA”, od prawej – młodzieńczy zadartonosy typ chłopski z przy-

¹⁸ H. Kamiński – Henryk Michał Kamiński (1813-1866), filozof, ekonomista, publicysta, teoretyk ruchu rewolucyjno-demokratycznego.

¹⁹ Chodzi o Józefa Bohdana Zaleskiego.

ciętymi równo nad karkiem włosami, z napisem u dołu: „JUTRO” – rysunek ołówkiem. Pod naklejką obcą ręką ołówkiem: „en deux types”²⁰.

[fotografie dwóch powyższych rysunków: a) i c)]

25. Na karcie 80-ej - trzy białe naklejki ze ściętymi ukośnie 4-ma rogami:

a) od lewej – wys. 5,5 x szer. 5,4 cm – popiersie starej kobiety w kapturze na głowie, w $\frac{3}{4}$ ku prawej – rys. piórkiem tuszem – podpis z prawa u dołu: „Norwid”;

b) pośrodku – wys. 4,9 x szer. 4,7 cm – głowa młodzieńca z wąsikami w profilu ku lewej – w lewym dolnym rogu napis: „Alexis”. Piórkiem tuszem;

c) od prawa – wys. 5,6 x szer. 4,3 cm – głowa nieco łysawego od przodu starca z orlim nosem i zwichrzoną ku przodowi sterzącą brodą – w profilu ku lewej. Rysunek piórkiem, tuszem delikatny. Przez dół naklejki i pod nią na karcie albumu – obcą ręką fioletowym atramentem: „Lin (Linowski)²¹ jak będzie miał 80 lat! / umarł 1858 r. mając lat 50. / robił Norw[id] en 1857”.

[fotografia ostatniego z powyższych rysunków]

26. Na karcie 87-ej – trzy białe naklejki ze ściętymi ukośnie 4-ma rogami:

a) młodzieńcza głowa w czapicy z lwiej głowy na bujnych włosach – profil ku lewej – u dołu napis: „ALEXANDER”; z prawa w połowie wysokości podpis: „Norwid”. Rysunek piórkiem tuszem wys. 7,4 x szer. 5,2 cm;

b) kobieta w średnim wieku (popiersie w profilu ku lewej) w puklach na skroniach i ze spadającą od tyłu z włosów na ramiona gazową zasłoną – w lewym dolnym rogu podpis: „Norwid” – rys. delikatny piórkiem tuszem wys. 7,2 x szer. 4,4 cm. Pod naklejką obcą ręką fioletowym atr.: „M. Kalergis”;

c) głowa Krasińskiego w profilu ku lewej – rys. energiczny piórem, atramentem (zardzewiałym) wys. 7 x szer. 5,3 cm – bez podpisu – pod naklejką obcą ręką fioletowym atr.: „Zygmunt Krasiński”.

[fotografie dwóch powyższych rysunków: b) i c)]

27. Na karcie 88-ej – naklejka biała (od grzbietu albumu ku przeciwległemu brzegowi) wys. 13,2 x szer. 10,5 cm – na niej szkic piórkiem tuszem – jakaś

²⁰ *en deux types* (fr.) – dwa typy

²¹ Chodzi o Konstantego Linowskiego (1807-1858). W czasie powstania listopadowego był adiutantem Naczelnego Wodza. Emigrant, pułkownik armii belgijskiej, od 1852 r. mieszkał w Paryżu. Norwid upamiętnił jego śmierć *Garstką piasku*, której wydanie sfinansowała Konstancja Górńska, zaprzyjaźniona z Linowskim.

scena niewyraźna: dwóch starców brodatych w powłóczystych sukniach, w $\frac{3}{4}$ ku prawej, w całych postaciach, przypatrują się z przerażeniem [wyraz nieodczytany], co im wskazuje w dole stojący czy siedzący przed nimi, prawie en face do widza, i lekko pochylony ku prawej młody człowiek w fałdzistej szacie z kapturem na głowie. Od lewej strony, bliżej dołu, podpis: „norwid”.

28. Na karcie 89-ej – od prawa i od lewa dwie białe naklejki wys. 12,5 x szer. 5 cm z rysunkami Norwida piórem atramentem, pośrodku na żółtawej naklejce wys. 8,7 x szer. 5,8 rysunek ołówkowy (portrecik Artura Wyszyńskiego²²) robiony, jak świadczy obcy napis pod naklejką: „par Melanie Ożarowska [wyraz nieodczytany] Grabowska²³”. – Rysunki Norwida:

a) od lewej – rycerski brodaty starzec na koniu w $\frac{3}{4}$ ku prawej, trzymający cugle i oglądający się ku lewej za siebie – widać tylko jeźdźca po biodra i rząd na którym siedzi, konia nie widać – starzec z gołą głową, w jakiejś szeroko lamowanej krótkiej kurcie czy kaftanie. Z prawej strony w $\frac{1}{3}$ wysokości od dołu, pod ręką jeźdźca trzymającą cugle, podpis: „norwid”. Może Miecznik z *Marii* Malczewskiego?

b) Brodaty starzec o tatarskiej minie w futrzanej czapicy z piórami na głowie z kindziałem przy boku, z rękami również coś trzymającymi – w profilu ku lewej – widoczny po pas – u dołu po prawej podpis: „Norwid”. Może Chan z *Marii*?

[fotografie dwu powyższych rysunków]

29. Na karcie 90-ej – dwie naklejki białe wys. 14 x szer. 5,8 cm z rysunkami Norwida piórem atramentem:

a) od lewej – na cmentarzu, nienaturalnie długa, widmowa postać starej kobiety w powłóczystych szatach i chuście na głowie, z wysoko pod samą brodą założonymi rękoma, w profilu ku lewej – w dolnym prawym kącie podpis: „Norwid”;

b) wys. 5,8 x szer. 14 – z cmentarza ucieka ku lewej przerażony człowiek, za nim w powietrzu płynie widmo w fałdzistej szacie, z wyciągniętymi za uciekającym szponiastymi rękoma – noc – ostatnia kwadra za chmurami (wążutki sierp) – z prawa u dołu podpis: „norwid”.

[fotografie dwu powyższych rysunków]

²² Artur Wyszyński – nie udało się ustalić bliższych danych biograficznych.

²³ Melanie Ożarowska Grabowska – nie udało się ustalić bliższych danych biograficznych.

30 – Na karcie 92-ej – trzy białe naklejki:

a) od lewa – wys. 10,5 x szer. 5,1 cm – rysunek piórkiem tuszem – u góry: pochylona ku przodowi w profilu ku lewej głowa starego mężczyzny o kędzierzawych włosach i nieporządnym zarostem – we środku szerokości i wysokości, pod tą głową podpis: „NORWID”; u dołu – delikatniej szkicowana siedząca niańka z dwojgiem dzieci;

b) pośrodku – wys. 10,5 x szer. 5,6 cm – rysunek piórkiem tuszem – mnich na kazalnicy – widoczny po pas – w profilu ku prawej – z łokciem prawym wspartym na balustradzie ambony, a ręką wzniesioną w górę w przekonywającym geście. Pod łokciem mnicha podpis: „norwid”;

c) od prawej – wys. 10,5 x szer. 5,3 cm – rysunek piórkiem tuszem – u góry: popiersie (w profilu ku prawej) wygolonego mężczyzny o kędzierzawych włosach, z długim nosem i wystającą dolną szczęką – szyja goła, ubiór jakiś fałdzisty. Od prawej, bliżej dołu podpis: „NORWID / 1852”, u dołu – szkic bledszy jakiegoś nagiego (tylko w maillot²⁴) biegacza, biegnącego w profilu ku lewej stronie.

[fotografie dwu powyższych rysunków: a) i b)]

31. Na karcie 94-ej – trzy białe naklejki:

a) od lewa – wys. 12,5 x szer. 4,9 cm – rysunek piórem, atramentem, mocno cieniowany – starzec brodaty mocno z długimi włosami, w płaszczu fałdzistym i kapeluszu o szerokich skrzydłach z dwoma długimi piórami, ze szpadą czy rapierem opuszczonym ku ziemi w lewej ręce, z prawą przytrzymującą fałdy płaszcza, en face do widza, widoczny po kolana. Z lewej u dołu podpis: „NORWID”. (Garibaldi?) Niezwykła u Norwida technika piórkowa;

b) pośrodku – wys. 13 x szer. 5,4 cm – rysunek piórkiem, atramentem (leko zardzewiałym), mocno cieniowany, niezwykła u Norwida technika. Młoda dziewczyna, w obcisłej u góry i szerokiej u dołu sukni, w pasie lekko przegięta w tył ku prawej stronie, z głową o gładkim uczesaniu pochyloną ku lewej, stoi (w całej postaci w $\frac{3}{4}$ ku lewej) czy też idzie, trzymając przed sobą w opuszczonych na dół rękach jakiś długi sfałdowany woal czy zasłonę. Bez podpisu;

c) od prawej wys. 12,5 x szer. 4,9 cm – rysunek piórem, atramentem, starannie cieniowany – popiersie (w profilu ku lewej) łysego człowieka, ze spadającymi w puklach na szyję tylnymi włosami, bez zarostu, z uśmiechem niewyraźnym na twarzy. U dołu, niżej połowy wysokości podpis: „norwid / 1851”.

[trzy fotografie powyższych rysunków: a), b) i c)]

²⁴ *maillot* (fr.) – trykot.

32. Na karcie 95-ej – trzy białe naklejki:

a) od lewej – wys. 13,5 x szer. 5,5 cm – rysunek piórem atramentem, mocno cieniowany. Starzec z długimi włosami, dużą kwadratową brodą i przyciętym równo z wargą wąsem, o surowym oczu wyrazie, w piusce na tyle głowy, i w szerokiej fałdистой szacie, siedzi (w $\frac{3}{4}$ ku lewej, widoczny do kolan) z wysuniętymi przed się, jakby w argumentacji, obu rękoma. Na szacie, u dołu, ku prawej podpis: „NORWID”;

b) pośrodku – wys. 10,5 x szer. 5,7 cm – rysunek piórkiem tuszem, drobniawo cieniowany – Młody mężczyzna o krótkich włosach, bez zarostu, w roz-mamranej bluzie, z kajdanami na podanych ku przodowi rękach, stoi czy idzie w profilu ku lewej, widoczny do kolan. Pod prawą ręką, od dołu ku łokciowi, podpis: „norwid”;

c) od prawej – wys. 13,5 x szer. 5,4 cm – rysunek piórem atramentem, mocno cieniowany. Dziecko, siedzące w całej postaci w profilu ku lewej, z aureolą dookoła głowy, przytrzymujące lewą ręką wysoki krzyż z banderką, na której napis: „JOANN[ES]”, a prawą wspierającą na jakimś gładzie od lewej strony²⁵. W lewym dolnym rogu podpis: „C. NORWID”.

[fotografie dwóch powyższych rysunków: a) i b)]

33. Na karcie 97-ej naklejona odbitka akwafortowa wys. 22,8 x szer. 17,5 cm (razem z wąskim, mniej więcej centymetrowym marginesem białym). Samej blachy (zajętej rysunkiem po brzegi) wys. 21 x szer. 15,7 cm. Odbitka na grubym kunstdrukowym matowym papierze²⁶ białym „Wskrzeszenie Łazarza”. Od prawej, na ciemnym tle głębi pieczary, biała (w spowiciach grobowych) postać Łazarza, pogrążonego w jakiejś senności śmiertelnej, stoi w profilu ku lewej. Przed nim, od prawej, stłoczony tłum zdumiałych, osłupiałych, przerażonych, rozciekawionych; na samym dole, na pierwszym planie, tyłem zwrócona do widza, klęcząca postać kobieca, zasłaniająca sobie rękami oczy; u samej góry, w jasnym wejściu do jaskini, ekstatyczna postać (widzialna po pierś) Chrystusa, zapatrzonego wewnątrz siebie czy w niebo. – W prawym dolnym rogu podpis: „C. NORWID / 1857”.

(Szkic pierwszy do postaci Łazarza w albumie znajdującym się u Al[eksandra] Dybowskiego w Paryżu.)

[2 fotografie powyższej ryciny]

²⁵ Jest to zapewne wizerunek św. Jana Chrzyciela w wieku dziecięcym.

²⁶ kunstdrukowy [...] papier – właśc. *kunstdruckpapier* (niem.) – papier ilustracyjny (kredowy).

34. Na karcie 98-ej verso – naklejka biała wys. 7,4 x szer. 10,2 cm – rysunek piórkim tuszem, wzmocniany pędzelkiem tuszem. – Popiersie (w $\frac{3}{4}$ ku prawej) wygolonego, łysawego starego człowieka, w perukowato naczesej reszcie włosów, o bezzębnych, zapadłych ustach, a wielkim nosie, brodzie i podbródku, siedzącego niedbale w tużurku czy mundurze, z wiszącym na szyi *face-à-main*²⁷. Doskonała, dyskretna karykatura. Od lewej, w połowie wysokości, nad prawym ramieniem siedzącego, podpis: „C. Norwid / 1864”. Naklejka ma ścięty ukośnie lewy górny róg.

[fotografia powyższego rysunku]

35. Na karcie 99-ej – biała naklejka z matowego rysunkowego papieru wys. 13 x szer. 10 cm – rysunek piórkim tuszem. Na pierwszym planie po przekątnej od dołu lewego ku górze prawej, leży na wznak głową do widza, ze zgiętymi w kolanach nogami i przerzuconymi na prawo obu rękami, zabity czy ranny człowiek z lejącą się z głowy krwią. Dokoła kwiaty, zioła, łąka. Za leżącym, na drugim planie, pośrodku szerokości, stoi (profilem ku lewej) brodaty starzec w fałdzistej opończy, czytający w podniesionej do oczu księdze. W głębi zarysy jakiegoś monument[alnego] gmachu, zamku czy kolizeum. – W prawym dolnym rogu podpis: „Norwid / invenit 185[reszta roku ucięta].

36. Na karcie 101-ej recto – cała strona albumowa (bezpośrednio, bez żadnych naklejek) pełna portrecików i szkiców różnych figuralnych piórem, atramentem:

1) u góry:

a) od lewej – popiersie siedzącego mężczyzny w średnim wieku, o rozczesanych gładko i odstających po obu bokach włosach, z przystrzyżonym równo z wargą wąsem, bez brody, w tużurku, ze skrzyżowanymi na pierśsiach rękoma. Dwa napisy obcą ręką: u dołu – „Skwarski”, u góry z lewa fioletowym atr. – „Mr. Skwarski”²⁸. Wys. rysunku 10 x szer. 8 cm;

b) pośrodku – siedzący w fotelu (w profilu ku lewej, widoczny do kolan) mężczyzna w średnim wieku z kędzierzawymi włosami, krótkimi bakami i przystrzyżonym równo z wargą wąsem w wysokich *vatermörder*²⁹, szerokim krawacie i tużurku, z papierosem czy szpilką w pierwszych dwóch palcach wspartej łokciem na poręczu fotela prawej ręki

²⁷ *face-à-main* (fr.) – binokle z rączką.

²⁸ Prawdopodobnie chodzi o Józefa Skwarskiego (ok. 1796-1853), uczestnika powstania listopadowego, przebywającego na emigracji we Francji od 1832 r.

²⁹ *Vatermörder* (niem.) zob. przypis 13.

i z lewą na płask leżącą na drugiej poręczy. Dwa napisy obcymi rękoma: u dołu z prawa – „Krosnowski”; u góry z lewa fioletowym atr. – „Mr. Valentin Krosnowski”³⁰. – wys. rysunku 12 x szer. 11 cm;

c) od prawej – stojący, w całej postaci, w profilu ku lewej, człowiek w średnim wieku z obfitymi, długimi, na szyję spływającymi włosami, z półokrągło przyciętą brodą, w pogniecionym fantazyjnie szerokim cylindrze na głowie, w zapiętej po szyję, obcistej u góry, szerokiej u dołu krótkiej czamarce, w wąskich spodniach z lampasami, z lewą ręką w bocznej, ukośnej kieszeni czamarki, a prawą wspartą na lasce – wys. rysunku 12,5 x szer. 6,5.

2) u dołu:

a) od lewej – przystojna dziewczeczka pokojówka, siedząca przy stole i coś na nim przytrzymująca rękami – w profilu ku lewej – widoczna do bioder – od lewej strony. Dwa napisy obcymi rękami: u góry – „proszę Pani”, niżej fioletowym atr. – „Anielka Podwyszyńska”³¹. Wys. rysunku 9 x szer. 9 cm;

b) pośrodku – człowiek siedzący en face w całej postaci, w kapeluszu o szer. Skrzydłach z piórem, w jakimś maskaradowo-teatralnym kostiumie – wys. rysunku 10 x szer. 8,5 cm.

c) od prawa – dwóch ludzi siedzących en face, pochylonych ku sobie w jakiejś rozmowie czy zwierzeniach, obaj w kostiumach jakichś tenorów teatralnych – wys. rysunku 10 x szer. 9,5 cm;

3) pośrodku wysokości mniejsze figurki szkicowe:

a) od lewa – jakiś śpiewak w pourpoint³² i płaszczu en face – śpiewający z ręką w górę wzniesioną – wys. 8 x szer. 3,5 cm;

b) pośrodku od lewej – postać biegnąca z jakąś miską w ręku – wys. 4 x szer. 3,5 cm;

c) pośrodku od prawej – postać siedząca en face jakby z wędką w ręce – wys. 3 x szer. 4,2 cm;

d) od prawej – postać w hełmie i zbroi z ręką na mieczu – wys. 7 x szer. 3 cm;

³⁰ Walenty Krosnowski (zm. 1878) – uczestnik Nocy Listopadowej, jeden z założycieli Towarzystwa Demokratycznego Polskiego. Od 1837 r. przebywał na emigracji w Paryżu.

³¹ Anielka Podwyszyńska (z domu Chmielewska) – pokojówka Konstancji Górskiej. W 1855 r. wyszła za mąż za Ignacego Podwyszyńskiego.

³² *Pourpoint* (fr.) – kubrak, kaftan.

e) od prawej w samym rogu dolnym – młodzian leżący na brzuchu i unoszący się na rękach – wys. 3,2 x szer. 4,3 cm.

37. Na karcie 102-ej – bez naklejek, wprost na stronicy albumowej, 24 bezładnie rozmieszczone głowy i popiersia karykaturalnych typów. U dołu, pośrodku napis: „DUDKI”. W prawym dolnym rogu data i podpis: „1852 / roku / Norwid”. Rysunki piórem atramentem, przeważnie konturowe, rzadko podcienione nieco. Głowy tylko w profilach ku lewej, jedna tylko w drugim rzędzie od góry (postać siedząca z wyciągniętymi przed się rękoma) – ku prawej.

[fotografia powyższej karty]

38. Na karcie 104-ej – bez żadnych naklejek – wprost na stronie albumowej, podzielonej na dwie części (od lewa wys. 22,5 x szer. 22 cm, od prawa – wys. 22,5 x szer. 8,5 cm):

a) od lewej – portrecik młodego, „eleganckiego” Żydką z baczkami, w fantazyjnym płaszczu narzuconym na tużurek, przebijającego prawą ręką na gitarze czy mandolinie, której szyjkę trzyma pod pachą lewej ręki – w tle chmury i wśród nich uśmiechnięta pełnia księżycza – rysunek piórem, atramentem, lekko wzmacniany tu i ówdzie pędzelkiem tuszem czy sepią. Z prawego boku, w połowie wysokości, niewyraźny podpis, w którym można się domyślać: „Norw”. Pod rysunkiem, obcą ręką (panny K. Górskiej): „Don Juan d’Atongen de Framenetto³³ / Paris 25 Octobre 1852 Lundi / 46 rue Neuve St. Augustin / au coin de la chaussée de N° S. Augustin”³⁴;

b) od prawej – w ciasnej ulicy, pod balkonem, z której jakaś kobieca ręka powiewa chustką, dwie postacie męskie w kapeluszach o szerokich skrzydłach i w długich płaszczach, obie w profilu ku lewej, pierwsza od widza, wysoka, z piórem na kapeluszu, druga w głębi niska – niebo w chmurach z księżycem – szczyt jednej z kamienic za dwoma postaciami zarysowuje się w komiczny profil – rysunek piórem, atramentem, silnie wzmacniany pędzelkiem, tuszem czy sepią – U dołu podpisano fioletowym atramentem obcą ręką:

³³ Don Juan d’Atongen de Framenetto (właśc. Franconetto) – Portugalczyk, o którym Norwid pisał, że jest to „ministra wojny syn, gubernatora Madeiry synowiec” (PWsz VIII, 144). Przyjaciół Klaczki i Prendowskiego.

³⁴ Don Juan [...] S. Augustin (fr.) – Don Juan d’Atongen de Framenetto / Paryż 25 października 1852 poniedziałek / ul. Nowa św. Augustyna 46 / róg ulicy Nowej św. Augustyna.

„przychodzą
zmoczeni
łał deszcz

Klaczko³⁵ et Trasconetto³⁶
z. No St. Augustin
8 lutego 1852”

Od obu figur przeprowadzone w lewo linijki ku napisom w lewej połowie strony, określającym, kto one są:

Od dalszej, niskiej do napisu obcą ręką czarnym atr.: „Klaczko”

Od pierwszoplanowej z piórem na kapeluszu do napisu – „Framenetto”³⁷.

[fotografia powyższej karty]

39. Na karcie 105-iej – od prawej strony – na zesztukowanym brzegu karty – rysunek piórkim tuszem delikatny, wprost na karcie bez żadnej naklejki, wys. 17,5 x 12 cm, zajmujący prawy dolny róg i brzeg nieco wyżej połowy wysokości.

Młoda kobieta o puklistych włosach, w fałdzistej sukni, siedzi en face do widza, widoczna w całej postaci, z rękoma złożonymi modlitewnie przed piersią i z oczyma wzniesionymi ku niebu. Na rękawie prawej jej ręki podpis: „NORWID”. U dołu, na sukni, prawie w dolnym prawym rogu, napis: „KONIEC / ALBOMU”.

Jest to może portrecik panny K. Górskiej w radosnym westchnieniu z powodu zakończenia albumu.

[fotografia powyższej karty]

PRACE RYSUNKOWE C. NORWIDA
W SPUŚCIŹNIE PANNY KONSTANCJI GÓRSKIEJ,
KTÓRA DZIŚ JEST WŁASNOŚCIĄ PANI KARNKOWSKIEJ
W ŁAZACH PRZEZ TERESIN

1) Akwarela na grubym białym papierze, naklejonym na drugim białym i obcięta równo razem z podklejką. Wszystkie cztery rogi szeroko zaokrąglone. Wys. 19,6 x szer. 24.

Stary cmentarz. W głębi mur obrosły zieleń, ze sztachetową bramą, uchyloną i dającą widok na widniejące[?] w pobliżu na tle zórz zachodowych budowy

³⁵ Klaczko – Julian Klaczko (1825-1906), krytyk literacki, historyk sztuki, publicysta, od 1849 r. przebywał na emigracji w Paryżu.

³⁶ Trasconetto – powinno być Franconetto, zob. przypis 31.

³⁷ Framenetto – powinno być Franconetto, zob. przypis 31.

miasta. Na pierwszym planie, po prawej, na tle tablic grobowcowych w murze oraz kilku krzyżów mogiłnych, bosy, łysy starzec z siwą brodą, w bluzie robotniczej, siedzi w profilu ku lewej nad brzegiem alei na kupie głązów, zaczytany pilnie w liście, trzymany w obu rękach blisko przed oczyma. Przed nim, na środku alei, polewaczka i łopata. Po drugiej stronie alei, z lewego boku akwareli, rabata kwiatowa z kępami irysów – i dalej ku lewej zarośla różne. Kolorowa chwila przedmierzchowa.

U dołu, na jednym z kamieni pod siedzącym starcem, podpis dość gruby (pędzelkiem): „C. NORWID”. I niżej data niewyraźna: „1881(?)”.

Farby (werniksowane) zatarte tu i ówdzie.

[na marginesie adnotacja czerwoną kredką, ręką Przesmyckiego] fotografowane

2) Rysunek niebieską farbą pędzelkiem (sztrychy i lawowania) na białym dość grubym papierze z zaokrąglonymi 4-ma rogami wys. 16,1 x szer. 10,7, naklejonym na większej (wys. 25,2 x szer. 22,3) ćwiartce żółtawego grubszego papieru. Cztery sielsko-fantastyczne postacie rusałek na łące nad brzegiem rzeki. Prawa klęczy. Dwie środkowe ulatują w powietrzu, lewa stoi. W prawym dolnym rogu na wodzie rzeki podpis i data: „C. K. Norwid 1852”.

3) Rysunek piórkiem podkolorowany mocno akwarelą, na białym papierze dość cienkim, wys. 12,7 x szer. 8,6, naklejonym na cienki żółtawy papier przyklejony do białej cieniwej prawie tekturki i obcięty z nią równo, wys. 19,3 x szer. 14,3.

Popiersie en face dziewczęcia o bujno blond włosach i tłuscioszkowatej twarzy, siedzącego za stołem z brodą wspartą na obu rękach (piąty palec prawej ręki wciśnięty w twarz tworzy w niej dołeczek), nad otwartą książką, na 1-ej stronie której widać monogram ze złotego krzyża i czerwonej litery M. . Tło za postacią stanowią półki biblioteczne z widzialnymi grzbietami książek. Tuż nad głową – otwarta książka ze złożonymi brzegami – i napisem na lewej stronicy: „DANTE”. Pod książką, nad którą pochylona jest postać – podpis i data: „rys. Cnorwid 185...”.

4) Akwarela w energicznych brunatnych kolorach na tle ciemnozielonym – na grubym rysunkowym papierze groszkowym, wys. 18,3 x szer. 10,7.

Postać marynarza o brutalnej twarzy, w czapce futrzanej, bluzie i butach po kolana – w profilu ku lewej. Prawa ręka za pazuchą, lewa w kieszeni bluzy

ponad wiszącym u pasa kindżałem. U dołu podpisano: „SEA=MAN³⁸ amerykański”. W rogu prawym dolnym stempel „CN” [prostokąt ze ściętymi rogami]. Z prawego boku od dołu ku górze „Norwid Na Oceanie Atlantyckim 1854”.

5) Wycinek z górnej kondygnacji akwaforty „On n’allume point une chandelle pour la mettre sous un boisseau”³⁹, przedstawiającej dziewczątko klęczące przed beczką na której stoi lampka. Lewy brzeg odcinka równy jest z brzegiem ryciny, z prawej strony odcięto 1,6 cm. U góry i u dołu obcięto równo z brzegiem ryciny (nie płyty, na której u góry jest jeszcze podpis i data. Tu zamiast tego dopisano ołówkiem na rycinie w prawym dolnym rogu „Norwid” (niepewne czy ręką poety czy raczej obcą). Wycinek ma wys. 9,9 x szer. 8,3. (Rzecz zrobiona r. 1855).

6) Rysunek piórem, czarnym, mocno zrudziałym atramentem, na cienkim białym papierze, ze ściętymi 4-ma rogami, wys. 12 x szer. 10,3 cm.

Mickiewicz po kolana w długim paltocie z gołą głową i laską w prawej ręce, lewa za pazuchą, zwrócony profilem ku lewej stronie.

Z prawego boku rysunku, w połowie wysokości grzbietu postaci - data: „1850 roku” (ręką Norwida).

[na marginesie adnotacja kredką, ręką Przesmyckiego] fotografowane

7) Rysunek piórem, czarnym, zerdzewiałym atramentem, na białym, średnio-grubym papierze wys. x szer. cm, naklejonym na większy gruby żółtawy papier wys. x szer. cm.⁴⁰

Postać bosej starej baby w fałdzistej sukni i przylegającej kapuzie na głowie, w profilu ku lewej, z jakąś tarką w obu wzniesionych do pasa rękach.

Z prawej strony, prawie u dołu, podpis i data: „Norwid 1850”.

Jest to zda się prawa połowa jakiegoś rysunku większego; z lewej strony biały papier rysunku i żółty podklejki są odcięte równo.

[na marginesie adnotacja kredką, ręką Przesmyckiego] fotografowane

³⁸ *sea-man*, właśc. *seaman* (ang.) – marynarz, żeglarz.

³⁹ *On n’allume point une chandelle pour la mettre sous un boisseau* (fr.) – nie zapala się też światła i nie stawia pod korcem (cytat z Ewangelii według św. Mateusza: 5, 15, tłum. za Biblią Tysiąclecia). Chodzi o Norwidowską akwafortę *Parabola o świecy pod korcem*. Dolną, brakującą (obciętą) partię ryciny wypełniała grupa ośmiorga dzieci przedstawionych w formie popiersi.

⁴⁰ Przesmycki nie podał wymiarów rysunku i podkładki.

8) „Lampa zaczarowana”. Snadź ilustracja jakaś do Aladyna. Cztery szkicowo naznaczone[?] postacie. W lewym górnym rogu osobna głowa męska bez zarostu w profilu ku lewej, szczegółowo wycieniowana.

Rysunek piórkiem (czarny, zblakły) na żółtym, grubym gładkim papierze wys. 21,2 x szer. 13 cm.

Bez podpisu i daty. W prawym dolnym rogu – ręką Norwida – tytuł wyżej przytoczony.

9) Popiersie młodego mężczyzny w profilu ku prawej, w mundurze wojskowym, z karabinem i stanplem [?] w ręku, w tle ułani w konfederatkach.

Podpis (obcą, zda się, ręką): „V. Żurowski (czy Żórawski)⁴¹ p. C. Norwid. Paris 1851”.

Rysunek piórem, atramentem, dość zrudziałym, na białym grubszym papierze naklejonym na gruby też żółty, i równo z nim obcięty, wys. 13 x szer. 13,3 cm.

10) Czarownica lecąca na miotle ponad sielskim krajobrazem. W lewym dolnym rogu podpis i data: „C. K. Norwid invenit 1852”.

Rysunek piórkiem, tuszem, delikatnie cieniowany, na cienkim lekko żółkłym papierze, naklejonym na grubym białym i obcięty z nim równo (4 rogi ścięte), wys. 16,2 x szer. 10,7. [na marginesie adnotacja kredką, ręką Przesmyckiego] fotografowane

11) Postać młodej mniszki ze skrzydłami u ramion, po pas, w profilu ku prawej. Z lewego boku, prawie w połowie wysokości, podpis i data: „rysował C. Norwid 1860 (czy 1850) r.”. [Na marginesie powtórzony 1850 r.]

Rysunek delikatny, cieniowany, piórkiem, tuszem, na żółtawym, dość cienkim papierze, przyklejonym do grubszego żółtawego i obcięty równo z nim, wys. 15,1 x szer. 9,6 cm.

[na marginesie adnotacja kredką, ręką Przesmyckiego] fotografowane

12) Chopin w jasnoniebieskim wolnym roku i takież trykotowo obcisłych spodniach razem ze skarpetkami, siedzi bokiem na różowawej sofie, z brodą wspartą na lewej ręce, zwrócony profilowo ku prawej stronie. Delikatna akwarela na

⁴¹ Wincenty Żórawski – udało się jedynie ustalić, że był to znajomy Konstancji Górskiej, z którym Norwid spotykał się (zapewne w salonie Górskiej) przed swym wyjazdem do Ameryki.

białym, grubym, prawie tekturkowym papierze wys. 22,8 x szer. 18,9 (Bildgrösse⁴² 15,5 x 12).

Jest to robota – niewątpliwie – Teofila Kwiatkowskiego.

W prawym dolnym rogu napis fioletowym atramentem: „C. Norwid” – ręką obcą zda się, gdyby to była ręka Norwida, to znaczyłyby pewno tylko własność jego, nie zaś autorstwo.

FROM ZENON PRZESMYCKI'S NORWIDIAN ARCHIVE (2):
DESCRIPTIONS OF DRAWINGS FROM KONSTANCJA GÓRSKA'S ALBUM

S u m m a r y

The article gives a catalogue list of the missing collection of Norwid's artistic works that once belonged to Konstancja Górską; the list was compiled by Zenon Przesmycki in 1914. The collection numbered nearly 80 sketches and drawings. It was the greatest collection of the known collections of artistic Norwidiana built up by a person belonging to the poet's closest circle of friends. Przesmycki's list comprises detailed descriptions of drawings made by the author of *Solo* in Konstancja Górską's private album (69 drawings) and descriptions of 11 loose works accompanying the album. Górską's collection was characterized by the fact that it included items dealing with a great variety of subjects. There were religious, legendary-literary, fantastic-symbolic and genre compositions in it. Portraits were a particularly numerous group; the group included, among others, portraits of Adam Mickiewicz, Prince Adam Jerzy Czartoryski, Maria Kalergis, Zygmunt Krasiński, Henryk Kamiński, Józef Bohdan Zaleski, and also the portrait of the owner of the album, as well as two self-portraits. The editorial elaboration of Przesmycki's text has been preceded by introductory remarks containing a description of the collection and specifying the circumstances of its gathering.

Transl. Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: Norwid, rysunek XIX w., Zenon Przesmycki, archiwum, Konstancja Górską, album XIX w.

Key words: Cyprian Norwid, drawing, sketch, album, iconography, portrait.

EDYTA CHLEBOWSKA – historyk sztuki, asystent w Ośrodku Badań nad Twórczością C. Norwida KUL;
e-mail: edytowo@gmail.com

⁴² *Bildgrösse* (niem.) – wymiary kompozycji.